

GEŞENG GİNLE

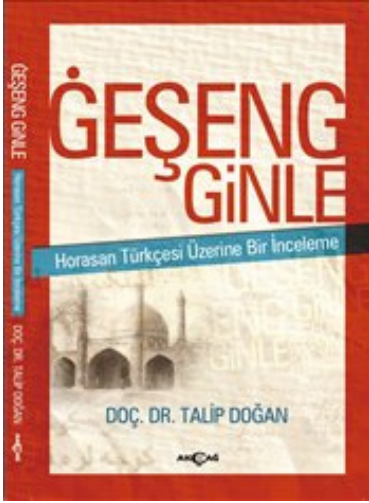
*Talip Doğan; Geşeng Ginle: Horasan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme,
Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, 195 s., Isbn 978-605-342-303-4.*

Yaşar ŞİMŞEK*

Azerbaycan Türkleri çoğunlukta olmak üzere, Türkmen, Kaşkay, Horasan, Halaç, Sungur, Ebiverdi, Kazak ve Özbek gibi Türk unsurların yaşadığı İran coğrafyasının toplam nüfusunun yaklaşık yarısını bu unsurlar oluşturmaktadır.

Türk nüfus İran'ın hemen her yerinde dağınık olarak görülebilir. Ancak, İran'ın kuzeybatı, kuzeydoğu ve güney toprakları Türk soylular için sıkışık, yoğun hayat alanıdır. Azerbaycan Türkleri bugün Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Batı Azerbaycan, Hemedan, Gilan, Merkezî Tahran, Kürdistan, Kazvin, Kum ostanlarına bölünmüş olan Azerbaycan toprakları ile Horasan ostanının kuzeyi Elburz Dağları'ndan Basra Körfezi'ne, Afganistan'tan Irak sınırına dek uzanan Güney Merkezî İran'da Türkmenler, Horasan ve Mazenderan ostanlarında yani Türkmen Sahra'da Yomut boyu Bendere Türkmen, Gamiştepe, Akkale, Ecemli, Hocanefes, Ayderviş, Gombet ve çevresi, Peyker, Deveci, Aksahne, Daşlıburun, Gamişan, Dügüncü, Yılga vd., Göklen boyu, Kalele, Cergelan, Ayderviş, Gildağı, Karabalkan, Muravtepe, Hisarce, Göklen, Gombet yakınları, Bocnurd kentinin kuzeybatı dağlık kesimine uzanan alanlar, 1. Dünya Savaşı sırasında gelip yerleşen Nohilli, Miçerli ve Tekeler ise, Cergelan, Gombet yakınları ve Bocnurd'un batısı, Türkmen Sahra'nın uzak doğusunda Hesarçe'de yaşamaktadır. Türkmenler son yıllarda Gombedi Kavus'ta yoğunlaşmışlardır. Deregez ve Serahs bölgelerinde de Türkmenler vardır. Halaçlar, Save, Kum, Erak, Tefreş kentleri arasında serpilmiş 40-50 köyde, Halacistan'da yaşarlar. Halacistan'ın önemli bölümü Caferabad ve

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ysimsek55@gmail.com

Kohek ilçeleri ile birlikte Merkezî ostandan ayrılıp Kum ostanına bağlanmıştır. Kazaklar Horasan ve Mazendaran ostanlarında, Gorgan'da Benderi Türkmen'de Gombedi Kavus'ta; Özbekler Afganistan iç savaşı sırasında gelip yerleşenler Gorgan'da Kucan, Şirvan, Deregez, Kelat, Dugai ve Lenger'de 10-30.000 kişi civarında bulunurlar. (Gökdağ 2015: 358-359)

Tarihin başlangıcından bugüne Türklerin hâkimiyet altında tuttuğu bu bölge, etnik çeşitliliği ve bu çeşitliliğe bağlı olarak gelişen ağızlarıyla bir dil bilimi bölgesi olarak değerlendirilmelidir. Türklük Bilgisi çalışmaları için son derece ehemmiyet teşkil eden bölgedeki Türk ağızları üzerine yapılan çalış-

malar son yıllarda artış göstermiş ise de ne yazık ki istenen boyutlara ulaşmış değildir.

İran'da Türkler ve Türkçe üzerine yapılan ilmî çalışmalar, G. Doerfer ile başlatılabilir. "İran'daki Türk Dilleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1969; "İran'da Bir Dilbilim Araştırma Gezisi Üzerine Rapor", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1971-1974; "Das Chorasantürkische", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1977, s. 107; "Chorasantürkisch aus dem Türkenkessel", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1987, s. 81-102; (Wolfram Hesse ile birlikte), *Chorasantürkisch (Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices)*, 1993, Harrassowitz, Verlag, Wiesbaden; *Grammatik des Chaladsch*, *Turkologica* 4, Harrassowitz, Wiesbaden, 1993 vd. künyeli kaynaklar İran Türk ağızları araştırmaları için temel başvuru eseri olma özelliğini korumaktadır.

Özellikle Halaç ve Horasan Türkçeleri üzerine yoğunlaşan Doerfer'in öğrencileri de (Prof. Dr. M. Fuat Bozkurt, Prof. Dr. Sultan Tulu, Prof. Dr. Semih Tezcan) bu hususta Türklük bilgisine değerli çalışmalar kazandırmıştır. Prof. Dr. M. Fuat Bozkurt'un 1975 yılında Göttingen Üniversitesi'nde tamamladığı *Untersuchungen zum Bocnurd-Dialekt des Chorasantürkischen* adlı doktora tezi ve Prof. Dr. Sultan Tulu'nun *Chorasan Türkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen*, Göttingen, 1989 künyeli doktora çalışması Horasan Türkçesi üzerinedir. Tulu'nun doktora çalışmasının yanında üç kitabı daha yayımlanmıştır: *Horasan Türklerinden Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Kömen Yayınları, Konya, 2009; *Horasan Türklerinden Folklor Derlemeleri Bocnurd Ağızı*, Kömen Yayınları, Konya, 2009; *Şehzade Kerem ile Aslı Han. Horasan Türkçesi Varyantı*, Kömen Yayınları, Konya, 2009. Prof. Dr. Semih Tezcan

ise Doerfer ile birlikte iki değerli çalışmayı Türklük bilgisine kazandırmıştır: *Folklore-Texte der Chaladsch*, Turkologica, Bd. 19, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1994; *Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Xarrab)*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980.

Bu yayınların yanı sıra, Bilgehan A. Gökdağ tarafından hazırlanan *Salmas Ağzı. Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*, Karam Yayınları, Çorum, 2006; *Halaç Türkçesi Metinleri. Qarşu Baluqqa Selam*, Vizyon Yayınevi, Ankara 2012; (Talip Doğan ile birlikte) *İran'da Türkler ve Türkçe*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016; Muhittin Çelik tarafından hazırlanan *Kaşkay Türkçesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Sözlük)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 1997 ve Talip Doğan tarafından hazırlanan *Urmiye Ağzıları*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale, 2010 künyeli doktora tezleri ülkemizde İran Türk ağızları üzerine yapılan bazı önemli çalışmalarındandır.

Çalışmalarını İran'da Türklük ve Türkçe üzerine yoğunlaştıran Doç. Dr. Talip Doğan'ın son kitabı *Geşeng Ginle* de Horasan Türkçesi üzerine yapılan nadir çalışmalardan biridir. Kitabın adı olan *geşeng ginle*, “güzel günler” anlamında olup Ali Ekber Serac Ekberî'nin şiiirlerinden birinin adıdır.

Giriş, ses bilgisi, biçim bilgisi, çeviri yazılı metinler ve bunların aktarılması ile dizin olmak üzere 5 ana bölümden oluşan kitap, bir Horasan Türk'ü olan Ali Ekber Serac Ekberî'nin şiiirlerinin şaire ait ses kayıtlarının deşifre edilip Türkiye Türkçesine aktarılması ve bu metinler üzerinde yapılan dil çalışması üzerine bina edilmiştir.

Kitabın giriş bölümü görece kısa tutulmuştur. Horasan Türkçesi üzerine bilgi verildikten sonra Ali Ekber Serac Ekberî'nin hayatı ve sanatı hakkında malumat verilmektedir. Şairin Türkiye'deki tanınırlığını artırmak adına kitaptan verilen malumattan bir özeti burada paylaşmak yerinde olacaktır:

Ali Ekber Serac Ekberî, 1945 yılında İran'ın Kuzey Horasan Eyaleti'nde bulunan Bocnurd şehrinde doğmuştur. Üniversite öğrenimini Tahran'da ekonomi bölümünde tamamlamıştır. Devlet memuru olarak çalıştıktan sonra 1996 yılında emekli olmuştur.

Ekberî tarafından şimdiye kadar dört kitap yayımlanmıştır. Bunlar arasında ilk eser, *Yad Olsın* adlı şiiir kitabıdır (2010). *Temsil-i Zarbü'l- Mesalhâ-yi Türkî bâ Lehçe-i Bocnurdî* (2012), Bocnurd ağzında yer alan atasözlerini içermektedir. *Lütfen Yek Lahza Guşî* (Lütfen Bir Saniye Telefonda Bekle) (2014) Farsça olup siyaset ve ekonomi muhtevalıdır. Yazarın son kitabı ise mizah türünde olup 2015 yılında yayımlanmıştır: *Çap Ender Qeyçi* .

Yazarın bu 4 eserinden bizim için en değerlisi *Yad Olsın* adlı şiiir kitabıdır. Zira bu şiiir kitabı bir Horasan Türkü'nün kendi ana dilinde yayımladığı ilk

eser olma özelliğine sahiptir. Yazar bu şiir kitabının giriş bölümünde ana dilinin unutulmasından duyduğu kaygıyı dile getirir ve kalem sahiplerini, kültür adamlarını bu dille eser vermeye çağırır. Şiir kitabının 3-70. sayfaları arasında kalan ve kitaba da adını veren “Yad Olsın” şiiri, Muhammed Hüseyin Şehriyar’ın “Héyder Baba’ya Selām” şiirine nazire olarak kaleme alınmıştır. (Detaylı bilgi için kitabın 19-23. sayfalarına bakılabilir.)

Kitabın inceleme bölümü ise oldukça geniş tutulmuştur. Şiirler, Arap harfli metinden değil, şairin kendi ses kaydından deşifre edilerek yazıya geçirildiği için dil incelemesi yapmaya elverişli hâle getirilmiştir. Doğan’ın çalışmasına göre Horasan Türkçesinin öne çıkan bazı özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Bilindiği gibi, Ana Türkçedeki birincil uzun ünlüler, Türkmen, Halaç ve Yakut Türkçesinde korunmuştur. Doğan’ın çalışmasına göre Horasan Türkçesinde de birincil uzun ünlüler genellikle korunmuş durumdadır: *ād* < Ana Türkçe *āt “ad”; *bār* < Ana Türkçe *bār “var”; *ōt* < Ana Türkçe *hōt vb.

2. Kelime başı /b/ ünsüzü *bér-* “vermek” ve *bār* “var” kelimelerinde sızılılaşmamış, asli biçimlerinde olduğu gibi korunmuştur.

3. Kelime içinde ve sonunda yer alan /q/ ünsüzü, /x/’ya değişmiştir: *çixart-* “çıkartmak”; *yuxu* “uyku”; *yıxıl-* “yıkılmak” vb.

4. *men* “ben”; *min-* “binmek”; *miñ* “bin” kelimelerinde Eski Türkçe /b-/ sesi /m-/’ye değişmiştir.

5. Kelime sonunda geniş /e/ ünlüsünden sonra gelen /k/ ünsüzü sistemli olarak /y/’ye değişmiştir: *irey* “yürek”; *éşşey* “eşek” vb.

6. Çokluk ekindeki /r/ ünsüzü, kelime sonunda düşmüştür: *ādamle* “adamlar”; *şīşele* “camlar” vb.

İnceleme bölümünün ardından şairin kendi ses kaydından deşifre edilen şiirler ve bunların Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri gelmektedir. Çeviri yazılı metinler ile aktarmaların yan yana sayfalarda verilmesi ilgililerin karşılaştırma yapmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışmanın son bölümü metnin dizininden ibarettir. Bu bölümde metinlerde geçen bütün kelimeler, çekim ekleri ve anlamlarıyla birlikte alfabetik olarak sıralanmıştır.

Horasan Türkçesi, Oğuz grubu Türk lehçeleri içinde iki milyonluk konuşur sayısı ve Oğuz Türkçesinin tarihî gelişimi ile sınırları hususunda yapılan çalışmalar için son derece önemlidir. Doç. Dr. Talip Doğan’ı, *Geşeng Ginle*’yi literatüre kazandırdığı için kutlayarak Horasan Türkçesi üzerine yapacağı başka çalışmaları da merakla beklediğimizi belirtmeliyim.

Kaynak

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2015), “İran Türkleri”, *Türklerin Dünyası Dil-Kültür-Siyaset*, İstanbul, KÜBAK Kültür Bilimleri Akademisi, s. 357-375.